

Bányász Péter

Lélektani műveletek az ukrán–orosz háborúban

A 2022 februárjában kitört háború alapjaiban változtatta meg világunkat. A közvéleményt, illetve a szakértők nagy részét is váratlanul érte az orosz agresszió, amely azonban átírta a várakozásokat. Oroszország az elmúlt évtizedekben fejlett katonai világhatalom képét mutatta magáról. Ez a kép azonban a háború kezdetén fokozatosan foszlott szét, mind a konvencionális, mind a kibertámadói képességeket illetően. A tanulmány a konfliktus kezdeti időszakát vizsgálja, alapvetően a lélektani műveletek aspektusából, amelyek vélemezhetően jelentősen hozzájárultak az események alakulásához. Nem csupán a harcoló felek moráljában, hanem a nemzetközi közvélemény befolyásolásával alakítják napjainkban is a háború eseményeit.

Bevezetés

Az Oroszország által 2022. február 24-én indított katonai művelet meglepte a szélesen értelmezett közvéleményt, illetve a szakértők nagy részét, annak ellenére, hogy a háború kezdete előtt Ukrajna és a NATO, valamint Oroszország is nagyszabású információs műveleteket folytatott. Az Egyesült Államok és szövetségesei, köztük Ukrajna, rendszeresen azzal vádolták Oroszországot, hogy katonai támadásra készül Ukrajna ellen. Eközben Oroszország folyamatosan változó, gyakran abszurdabbnál abszurdabb narratívát alkalmazva vádolta – és mai napig vádolja – Ukrajnát, megpróbálva magát áldozatnak beállítani, amivel igazolni vélte a katonai agressziót. Ilyen visszatérő vád többek között, hogy az orosz kisebbség ellen szisztematikus népiirtást folytattak a náci ukránok, Ukrajna nukleáris fegyvereket rejteget, amivel el akarja pusztítani Oroszországot, vagy éppen ukrán biológiai laborokban fejlesztették ki amerikai támogatással az új típusú koronavírus, amivel új világrend kiépítését tűzték célul. Az információs műveletek részét képező lélektani műveletek a háború kezdete után minden oldalon jelentősen felerősödtek.

E tanulmány a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Eötvös József Kutatóközpont Információs Társadalom Kutatóintézete által 2022. május 25-én szervezett *Új technológiák hatása a demokráciára* címet viselő konferencián tartott előadás írásos változata. Ahogy a konferencián, úgy az írott verzióban is bizonyos megköteket szükséges alkalmazni. Háború esetén az igazság hallgat, mindenki hazudik, ami a háború természetes velejárója. Ezt azt jelenti, hogy a részt vevő felek érdekeik minél hatékonyabb képviselése, elérése érdekében úgynevezett lélektani műveleteket alkalmaznak, amelyek esetében, finoman szólva is, ritkán fejtik ki az igazság minden

szeletét. Éppen ezért rendkívül komoly információs zajt generál minden résztvevő, amiből elképesztően nehéz a valóságot objektíven leszűrni. Kutatóként viszonylagos szerencse, hogy ellentétben a sajtó munkatársaival, bennünket nem befolyásol a hírverseny, és nem kell azon aggódnunk, hogy mielőbb számoljunk be egy bekövetkezett eseményről, ami jó esetben ellenőrizetlen forrásból származik. Az újságírók egy része meggyőződésből terjeszt hazugságokat, hitet téve valamelyik oldal narratívája mellett, szovjet terminológia szerint „hasznos idiótaként”, míg jelentősebb részük a hírverseny logikája alapján a mielőbbi publikálás okán továbbít propagandát, mert nincs fizikailag jelen egy másik országban zajló hadművelleti területen, így másod-, harmad-, sokadik forrásból számol be az eseményekről. Mindezt nehezíti, hogy a művelti biztonság érdekében a hadviselő felek hírkorlátozást vezetnek be, hogy az ellenség ne értesülhessen a csapatmozgásokról, miközben párhuzamosan hamis híreket terjeszt, hogy megtéve valós szándékairól, támadási irányairól.

E tanulmány írásának idején bizonyos szempontból tisztábban látjuk az elmúlt nyolc hónap eseményeit, azonban így is sokszor lepel fedi a különböző műveleteket, tevékenységeket. Fentiekből fakadóan e tanulmány – ahogy az előadás május végén – a háború kezdeti időszakát vizsgálja.

A lélektani műveletek napjainkban is zajlanak, mégpedig rendkívül intenzíven. A tél közeledtével, az erőviszonyok átrendeződésével a frontok megmerevedni látszanak. A kritikus infrastruktúrák, ezen belül is az energiaellátás célzott és hatékony támadásával vélelmezhetően jövő év tavaszáig megmerevednek a frontok. A változás bekövetkeztére, legyen szó békekötésről, állások feladásáról, politikai döntések fognak határozni. Ezek befolyásolása pedig mind az ukrán, mind az orosz félnek kiemelt érdeke.

A lélektani műveletek fejlődése

A lélektani műveletek célja a kiválasztott célcsoport befolyásolása a kognitív dimenzió keresztül annak érdekében, hogy a művelet céljának megfelelően cselekedjenek. A célcsoport nemcsak az ellenség, hanem a szövetségesek vagy akár a saját lakosság is lehet. A politikai kampányok célja például a saját szavazók befolyásolása, hogy mozgósítsák őket, az ellenfél szavazóit rávenni, hogy otthon maradjanak, a bizonytalankodókat pedig, hogy a céljaiknak megfelelően szavazzanak.

A technológia fejlődésével egyre több eszközt használtak a kiválasztott célcsoportok befolyásolására, a tömegmédia elterjedése pedig paradigmaváltáshoz vezetett. A totalitárius rezsimek a propagandát a tömegmédián keresztül terjesztették előszeretettel. Ez az egyik oka annak, hogy a NATO kerüli a propaganda kifejezés használatát az információs műveleteiben, mivel a náci és szovjet ideológiai és politikai konnotációi miatt negatív felhangra tett szert. Következésképpen a NATO a „célzott információközlés” terminológiát használja a propaganda helyett.

A közösségi média megjelenése és elterjedése egy másik fontos mérföldkő volt a lélektani műveletekben. A közösségi média életünk számos aspektusát alakította át, és használatának kezdeti pozitívumai gyorsan ellentmondásokba torkolltak. Egy sor tanulmány mutatta ki, hogy súlyos depressziót okoz a fiatalok körében,⁴³ jelentősen növeli a szorongást.⁴⁴ Napjainkra a közösségi média komoly fegyverré vált az egyének és a társadalmak befolyásolásában. Mindezt több tényezőre vezethetjük vissza:

- a közösségi oldalak több tízezer szempont alapján gyűjtenek adatokat a felhasználóikról. Hogy csak egy példával illusztráljuk ennek jelentőségét, rögzítik az elküldött és a begépett, de elküldés előtt törölt üzeneteket.⁴⁵ Az egyénekre vonatkozó információk mellett a nyílt forrású információgyűjtés a trendelemzés szempontjából is releváns, ahol valós időben vizsgálhatók az egyes folyamatokra adott reakciók. Ennél is fontosabb, hogy elegendő adat birtokában a jövőbeli események nagymértékben megjósolhatók. Kertész János magyar hálózatkutató és szerzőtársai például egy tanulmányban kimutatták, hogy egy film Wikipedia-oldalának trendelemzése 85%-os pontossággal képes megjósolni, hogy a film bemutatásának első hétvégéjén milyen lesz a jegybevétel.⁴⁶ A technológia fejlődésével, a nagymértékű adatgyűjtés eredményeképpen a közösségi oldalak algoritmusai a mesterséges intelligenciával és a gépi tanulóval kombinálva vélhetően hetekre előre meg tudják jósolni, hogy a felhasználók mikor és mit fognak tenni;
- a 2013-as Snowden-ügy megmutatta, hogy a közösségi oldalak a nemzetbiztonsági szolgálatok szinte teljes körű megfigyelésének eszközévé váltak.⁴⁷ Az antidemokratikus államok esetében ez az állam polgárai ellenőrzésének és elnyomásának alapvető eszköze;
- a közösségi oldalak algoritmusai úgynevezett véleménybuborékokat hoztak létre, amelyeket a post-truth jelensége felerősített.

⁴³ Renae A. Merrill – Chunhua Cao – Brian A. Primack: Associations between Social Media Use, Personality Structure, and Development of Depression. *Journal of Affective Disorders Reports*, 10. (2022), 100385.

⁴⁴ Claire A. Wolniewicz et al.: Problematic Smartphone Use and Relations with Negative Affect, Fear of Missing out, and Fear of Negative and Positive Evaluation. *Psychiatry Research*, 262. (2018), 618–623.

⁴⁵ Manya Sleeper et al.: The Post that Wasn't: Exploring Self-Censorship on Facebook. In CSCW '13: *Proceedings of the 2013 Conference on Computer Supported Cooperative Work*. New York, NY, Association for Computing Machinery, 2013. 793–802.

⁴⁶ Márton Mestyán – Taha Yasseri – János Kertész: Early Prediction of Movie Box Office Success Based on Wikipedia Activity Big Data. *PLOS ONE*, 8. (2013), 8.

⁴⁷ Péter Bányász: Spies Act as a Spy: The Edward Snowden Case. In *Manažment-teória, výučba a prax 2014*. Liptovský Mikuláš, Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika, 2014. 194–201.

Mit is értünk ez utóbbi fogalmak alatt? A plurális hírfogyasztási szokások hiányában a felhasználói viselkedéshez igazodó automatizált szelekciós folyamat egy úgynevezett buborékszűrő kialakulásához vezethet; vagyis a felhasználó csak azokat a tartalmakat fogja megtalálni a hírfolyamában, amelyeket rendszeresen fogyaszt, míg az ellentmondó tartalmakkal nem vagy alig találkozik; bármennyire is elterjedtek azok egyébként más felhasználók esetében.⁴⁸ Kijelenthető ez alapján, hogy a véleménybuborék azt a benyomást kelti a felhasználóban, hogy az ő leszűkített valóságperspektívája objektív, és magában foglalja a valóságot úgy, ahogy van. A gond, hogy ez párhuzamos valóságok kialakulásához vezetett.

Ehhez szorosan kapcsolódó fogalom a közelmúltban elterjedt post-truth jelenség, amely lényegében hozzájárul az álhírek politikai döntéshozatalra gyakorolt hatásához.⁴⁹ A post-truth kifejezés olyan állapotra utal, amikor a közvéleményt érzelmek és személyes meggyőződésekben gyökerező hiedelmek vezérik ahelyett, hogy tényeken, az objektivitáson alapulnának. Ebben az állapotban az objektivitás fokozatosan elveszíti jelentőségét a valóságérzékelésben, miközben helyébe számos párhuzamos szubjektív valóságérzékelés lép. Ez a folyamat nemcsak az álhírek felszívódásához járul hozzá, hanem a főáramú hírek érvényességét megkérdőjelező alternatív információk terjesztésével szándékosan keltett zűrzavarhoz is. Ez utóbbi tevékenységet zajkeltésnek nevezik, amelynek célja a demokrácia intézményeibe vetett közbizalom aláásása, és ezáltal a demokratikus intézmények legitimitásának megkérdőjelezése. A zajkeltést általában az illiberális, tekintélyelvű államok nemzetbiztonsági szervei alkalmazzák, különösen az Európai Unió tagállamai ellen, mivel az EU széttagoltsága megakadályozza a tagállamokat abban, hogy globális politikai szereplőként egységesen lépjenek fel, ami nagyobb teret enged a zajkeltő államok politikai ambícióinak. A demokratikus intézményrendszer mellett ezek a kampányok egyre gyakrabban a tudomány hitelességének megkérdőjelezését is célul tűzték, ami a Covid-19 első hullámától erősödött fel igazán.

Az álhírek terjedésének vizsgálatakor kutatók megállapították, hogy az álhírek, különösen a hamis politikai hírek gyorsabban terjedtek, szélesebb közönséghez jutottak el, és minden megfigyelt információs kategóriában mélyebben terjedtek, egyes esetekben jelentősen túlhaladva a valódi hírek terjedését. Azt is érdemes megjegyezni, hogy az emberek gyorsabban terjesztették az álhíreket, mint a botnetek.⁵⁰

⁴⁸ Dominic Spohr: Fake News and Ideological Polarization: Filter Bubbles and Selective Exposure on Social Media. *Business Information Review*, 34. (2017), 3. 150–160.

⁴⁹ Stephan Lewandowsky – Ullrich K. H. Ecker – John Cook: Beyond Misinformation: Understanding and Coping with the “Post-Truth” Era. *Journal of Applied Research in Memory and Cognition*, 6. (2017), 4. 353–369.

⁵⁰ Soroush Vosoughi – Mostafa ‘Neo’ Mohsenvand – Deb Roy: Rumor Gauge: Predicting the Veracity of Rumors on Twitter. *ACM Transactions on Knowledge Discovery from Data*, 11. (2017), 4. 1–36.

Az ukrán–orosz háború tanulságai

A háború kezdeti időszakában Oroszország nem tudta elérni feltételezett céljait, a légi és információs fölény megszerzését, ami a konfliktus elhúzódásához vezetett – e tanulmány írásakor még nem világos, hogy mikor ér véget a fegyveres konfliktus,⁵¹ de a folyamatban lévő szankciók a jelek és adatok szerint vélelmezhetően jelentős válságba sodorják Oroszországot.⁵² A szankciók hatása az európai országok számára is jelentős kihívásokat jelent, különösen az energiaellátás tekintetében.⁵³ A háború hatásai többek között a világgazdaság lassulására és a globális ellátási láncok változásaira is felhívták a figyelmet.⁵⁴

Feltehetően Oroszország a 2014-es agresszióját követőekhez hasonló marginális reakciókra számított az Egyesült Államok és az Európai Unió részéről, de geopolitikai szempontból olyan időpontot választott a háborúra, amikor a különböző NATO- és EU-tagállamok kormányai – belpolitikai fejleményeikre tekintettel – abban voltak érdekelték, hogy szigorú egységet mutassanak az orosz agresszióval szemben, és jelentősen támogassák Ukrajnát. Csak néhány példa:

- Franciaországban a háború idején elnökválasztás volt, és Macron elnököt a kampányban erős vezetőként, a Merkel utáni időszakban pedig olyan vízióval bíró politikusként mutatták be, aki az Európai Unió erős integrációjának jövőjét fogja meghatározni;
- az Egyesült Államokban 2022. november 8-án félidős választások lesznek, és a Biden-kormányzatnak erős, hozzáértő vezetést kell mutatnia a Covid-19 okozta gazdasági válság és a 2021 augusztusában katasztrofálisan sikerült afganisztáni kivonulás után;
- bár Lengyelországnak történelmileg komoly ellenérzései vannak Oroszországgal szemben, az erős fellépéssel igyekezett az Európai Bizottsággal kapcsolatos, jogállamiság ügyében zajló konfliktusát mérsékelni;
- az Egyesült Királyságban Boris Johnson miniszterelnök folyamatos politikai kritikáknak volt kitéve, amiért a Covid-19-záratok alatt bulizott. Az előadás, illetve a tanulmány írása közötti időszakban Johnson lemondott a tisztségről, akit Liz Truss követett a miniszterelnöki székben, mindössze 44 nap múlva bekövetkező lemondásáig;

⁵¹ Moran Yarchi: The Image War as a Significant Fighting Arena – Evidence from the Ukrainian Battle over Perceptions during the 2022 Russian Invasion. *Studies in Conflict & Terrorism*, 2022. április 26. 1–13.

⁵² Elliot Smith: Russia Faces ‘Economic Oblivion’ Despite Claims of Short-term Resilience, Economists Say. *CNBC*, 2022. augusztus 2.

⁵³ Haris Doukas – Alexandros Nikas: Europe’s Energy Crisis — Climate Community Must Speak Up. *Nature*, 608. (2022), 7923. 472–472.

⁵⁴ Sergio Mariotti: A Warning from the Russian–Ukrainian War: Avoiding a Future That Rhymes with the Past. *Journal of Industrial and Business Economics*, 2022. július 4.

- Törökország súlyos recesszió felé tart, de Erdogan elnök jól felismerte a fekete-tengeri erőviszonyok átrendeződését, ami Törökországot, és így őt magát is, még inkább megkerülhetetlen szereplővé teszi, hiszen a szíriai menekültek mellett hamarosan a világ gabonaellátásának és Európa gázellátásának biztosításában is kulcsszereplővé válik.

A háború elhúzódása meglepte a legtöbb szakértőt, hiszen általános volt az egyetértés Oroszország jelentős katonai képességeiről. A konvencionális hadviselési képességei mellett talán csak Oroszország kiberképességei voltak – mai tudásunk szerint – jelentősen túlbecsülve. Az elmúlt évtizedek során a Kremlhez köthető, államilag támogatott hackereket gyanúsítottak meg egy sor paradigmaváltó kibertámadás elkövetésével, amelyek alakították, irányították és keretbe foglalták a NATO kiberbiztonsággal kapcsolatos stratégiai gondolkodását.

Ez alatt nem csupán az Észtország kormányzati, pénzügyi és médiaszolgáltatásokhoz kapcsolódó kritikus infrastruktúrái ellen 2007-ben elkövetett elosztott szolgáltatásmegtagadásos (DDoS) támadásokat kell érteni,⁵⁵ hanem a 2016-os brit Brexit-népszavazásba⁵⁶ és a szintén ez évben zajló amerikai elnökválasztásba történő beavatkozást is. Ezeket az eseményeket követően a nyugati közvélemény mindig Oroszországot gyanította a nagyszabású kibertámadások mögött, és Oroszország – akár érintett volt, akár nem – intenzív információs műveleteivel erősítette az orosz hackerek mindenhatóságától való félelmet.⁵⁷ Az amerikai Belbiztonsági Hivatal és az FBI közös jelentése, amely a 2016-os amerikai elnökválasztásba való beavatkozást vizsgálta, egyértelműen Oroszországot attribúálta elkövetőként.⁵⁸

A szofisztikált kibertámadások jelentős károkat okozhatnak, mivel a támadás nemcsak a fizikai, hanem a kognitív dimenzióban is zajlik. A már említett 2007-es Észtország elleni kibertámadást követően több szerző is foglalkozott az ilyen komplex kibertámadások forgatókönyveinek felvázolásának lehetőségével. Magyarországon például 2010-ben *Digitális Mohács* címen elemezték kutatók e kérdéskört,⁵⁹ amit aztán 2017-ben kiegészítették a 2016-os amerikai elnökválasztás tapasztalatainak feldolgozásával.⁶⁰ A tanulmány alapjául szolgáló ukrán–orosz konfliktus

⁵⁵ Michael Lesk: The New Front Line: Estonia under Cyberassault. *IEEE Security & Privacy*, 5. (2007), 4. 76–79; John Arquilla: Twenty Years of Cyberwar. *Journal of Military Ethics*, 12. (2013), 1. 80–87.

⁵⁶ Daniel Treisman (szerk.): *The New Autocracy. Information, Politics, and Policy in Putin's Russia*. Los Angeles, Brookings Institution Press, 2018.

⁵⁷ Alexander Lanoszka: Disinformation in International Politics. *European Journal of International Security*, 4. (2019), 2. 227–248.

⁵⁸ Kovács László – Krasznay Csaba: „Mert övök a hatalom”: Az internet politikát (is) befolyásoló hatása a 2016-os amerikai elnökválasztás során. *Nemzet és Biztonság*, 10. (2017b), 3. 3–15.

⁵⁹ Kovács László – Krasznay Csaba: Digitális Mohács. *Nemzet és Biztonság*, 3. (2010), 1. 44–56.

⁶⁰ Kovács László – Krasznay Csaba: Digitális Mohács 2.0: kibertámadások és kibervédelem a szakértők szerint. *Nemzet és Biztonság*, 10. (2017a), 1. 3–16.

paradigmaváltó eseményei inspirálták a szerzőket egy újabb kiegészítésre, a *Digitális Mohács 3.0*-ra, amely e sorok írásakor készül. Mint később látni fogjuk, a kibertámadások és a lélektani műveletek a kognitív dimenzióban hatással vannak egymásra, nem csupán kiegészítik egymást.

A közelmúlt háborús időszakának eseményei sok tekintetben arra kényszerítettek bennünket, hogy újragondoljuk a kiberbiztonsággal kapcsolatos felfogásunkat, ismereteinket. A várakozásokkal ellentétben Ukrajna nemcsak a hagyományos hadviselésben, hanem a kiberképességek magas szintjén is meglepett minket. Ez utóbbiban jelentős szerepet játszottak az úgynevezett „kiberönkéntesek”. Ezeket a civileket felhábtorította az orosz agresszió, amiben jelentős szerepet játszottak a professzionális ukrán lélektani műveletek is.

Más országok állampolgáraiként több százezer civil önkéntes vett/vesz részt az orosz elektronikus információs rendszerek elleni támadásban; sokan közülük az Ukrajna által hivatalosan létrehozott, IT Armynak nevezett formális szervezet tagjaként. Az ukrán hivatalos adatok szerint az IT Army tagjai 250 ezer főt számlálnak, azonban érdemes ezt is szkeptikusan kezelni, ugyanis ez a bejelentés is a lélektani műveletek kontextusában értelmezendő.

Az önkéntesek nemcsak Ukrajnát támogatják, hanem fokozatosan növekvő számban oroszbarát csoportok is megjelentek,⁶¹ akik jellemzően kiberbűnözői csoportokat támogatnak. Oroszország ismereteink szerint évek óta hallgatólagos megállapodás alapján használja az orosz kiberbűnözőket hibrid műveleteiben:

- az orosz hackerek szabadon tevékenykedhetnek, de nem támadhatnak orosz célpontokat, kizárólag csak külföldieket;
- és ha az orosz állami érdekek úgy kívánják, akkor szakértelmükkel hozzá kell járulniuk Oroszország kibertérbeli műveleteihez.

A NATO a 2016-os varsói csúcstalálkozón deklarálta, hogy a kibertér új műveleti területként értelmezendő a stratégiai gondolkodásában.⁶² Az ukrán–orosz háború azonban átírta a papírformát, és számos új típusú kibertéri fenyegetést hozott létre, amelyek következményeit ma még nem tudjuk felmérni. A háború első hónapjaiban Oroszország elektronikus információs rendszerei óriási mennyiségű kibertámadásnak voltak kitéve, és rendkívüli mennyiségű, különböző típusú adat került nyilvánosságra, köztük személyes adatok, pénzügyi adatok, érzékeny és minősített adatok. Emellett nagyszámú kritikus információs infrastruktúrát (közlekedési rendszerek, műholdak, nukleáris létesítmények, közművek stb.) is támadás ért.

A háború kezdetét követően az orosz lélektani képességek meg sem közelítették az ukrán műveletek sikerét. Az orosz nemzetbiztonsági szolgálatok korán felismerték a véleménybuborék és a post-truth fontosságát, és sikeresen kampányoltak

⁶¹ E tanulmány írásának idején számuk átbillent az oroszbarát csoportok javára.

⁶² László Kovács: Cyber Security Policy and Strategy in the European Union and Nato. *Land Forces Academy Review*, 23. (2018), 1. 16–24.

a bizalmatlanság megerősítése érdekében. A Covid-19 megerősítette ezt a tendenciát, jelentősen növelve az áltudományos tartalmak terjedését és csökkentve a polgárok bizalmát a tudományban és a demokratikus intézményekben. A különböző abszurd álhírek nem kioltották egymást, hanem új paradigmává olvadtak össze. Egy példa a magyarországi háború első napjaiból:

„Nos láttok mostanában Cremtél csikokat az égen??? Ugye nem!!!!!! Na akkor érted mit bombázott le Putyin?? Az Ukrán biolaborokat ahol ezeket a mérgeket állították elő számunkra na meg ... a repereiket ahonnan felszáltak a mérget permetező gépek!! Akkor Fucs a influenzának meg a Covidnak!!!!!! Putyin bombái értünk robbantak! Ukrajna volt a dep stat hadibázisa!! Minden vegyipermert onnan jött s minden méreg onnan van az élelmiszereinkben!! Na akkor ki ad hálát Putyinnak??? Legyen áldott minden lépése!!” A szöveg kétszer ismétlődő imádkozó hangulatjellel, szív hangulatjellel, orosz zászló hangulatjellel zárul.

Az idézetet szövegűen másoltam be, nem változtattam a helyesírási hibákon. A felhasználó vélelmezhetően nem valós személy, hanem a propaganda terjesztésének céljára létrehozott profil, de ettől függetlenül tovább osztva megjelenik olyan felhasználók hírfolyamában, akik hajlamosak a bejegyzésben szereplő narratíva befogadására. Ebben a Facebook-bejegyzésben több összeesküvés-elmélet is megjelenik, mint a mély állam, a Covid mint biológiai fegyver, a chemtrail és a genetikailag módosított élelmiszerek.

Mivel az algoritmus buborékot hoz létre a felhasználók számára, ez a tartalom elsősorban azok között terjed, akik már hisznek ebben a narratívában. A buborék aláássa a buborékon kívüli emberek meggyőzésére irányuló törekvéseket. Véleményem szerint az orosz lélektani műveletek sikertelensége a korábbi orosz eredményekkel magyarázható. Háborúban azonban kulcsfontosságú, hogy másokat is meggyőzzünk arról, hogy támogassák a narratívánkat, és ehhez új közönségeket kell meggyőznünk.

A háború előtt az oroszországi sajtó nyilvánossága nem volt különösebben erős, de a háború kezdete után az orosz kormány szinte teljes egészében felszámolta a független sajtót. Emiatt az ukránoknak különösen kreatívnak kellett lenniük ahhoz, hogy az orosz lakosságot a valódi történések alapján tájékoztassák a háborúról, és ne csak az orosz propaganda és cenzúra által alakított narratívával. A háború kezdetétől fogva létfontosságú volt Ukrajna számára, hogy erősítse a lakosság morálját, ugyanakkor gyengítse az orosz katonák morálját, ami különösen nagy kreativitással történt. Ahogy a tanulmányban korábban már rámutattam, a kibertámadások és a lélektani műveletek befolyásolják egymást. Ezt tökéletesen illusztrálja, hogy a kiberönkéntesek feltörték az orosz fegyveres erők nyilvántartását, és nyilvánosságra hozták az Ukrájnaiban harcoló katonák személyes adatait.

Ennek alapján elkezdtek felhívni az Ukrájnaiban megölt vagy hadifogságba esett katonák családtagjait, hogy tájékoztassák őket a katonák állapotáról. Ezzel egyrészt tájékoztatták az orosz állampolgárokat arról, hogy háború folyik – az orosz narratíva szerint ma is csak különleges katonai műveletek zajlanak. A csapatok állapotáról

való tudósítással csökkent a morál az orosz háterszágban, és a megfelelő kérdésekkel információkat lehetett kicsikarni a csapatmozgásokról. Végül elindítottak egy kampányt, amelynek keretében a fogságba esett orosz katonák egy Google-úrlap kitöltésével tájékoztathatták édesanyjukat arról, hogy hadifogságba estek, és ha édesanyjuk értük jön, akkor kiszabadulnak. Ez egyszerre erősítette az ukrán katonák morálját, megerősítve a felsőbbrendűség érzését, ugyanakkor jelentősen csökkentette az orosz katonák morálját. Elég csak az „anyámasszony katonája” kifejezésre gondolni, hogy mit is jelent mindez. A hadtörténelem példái a keleti front hadifogságát sosem a néppünnepély kategóriájába sorolták, így teljes mértékben érthető, ha valaki az ott átélt borzalmaktól mielőbb szabadulni szeretne, akkor is, ha a morálra egyébként a fenti módon hat.

Mindkét országnak komoly érdeke fűződik a nemzetközi közvélemény befolyásolásához. A háború folytatásával Oroszország megpróbálja csökkenteni az Európai Unió tagjainak egységét, és erősíteni azt a narratívát az európai polgárok körében, hogy a szankciók nem Oroszországnak, csak az EU-nak ártanak. Ennek célja, hogy a közvélemény támogatásának erodálásával megváltoztassa az Ukrajnának nyújtott kormányzati támogatást. Ennek semlegesítése érdekében Ukrajna is keményen dolgozik, hiszen a folyamatos támogatás a túlélés kérdése.

Minden bizonnyal a mesterséges intelligencia lesz az álhírkampányok következő paradigmaváltó entitása. Napjainkban számos olyan videót találunk az interneten, amelyekben közszereplők olyan dolgokat mondanak, amelyeket egyébként nem mondanának. Ez az úgynevezett deepfake jelenség, amikor a mesterséges intelligencia a közszereplők arcát – akár valós időben – a színészek arcára montírozza, miközben e személyek hangján szólnak meg. A gépi tanulás fejlődésével ez a technika a jövőben egyre kifinomultabbá válik. Ez tovább fogja erodálni az igazságba vetett bizalmat. Nem nehéz belátni ennek háborús alkalmazásának lehetőségeit, és hogy milyen mértékben fogja átalakítani a lélektani műveletek kereteit.

A lélektani műveletek egy izgalmas aspektusát jelenti az internetes mémek alkalmazása. A háború kitörésének első heteiben rendkívüli mennyiségben találkozhatunk a háborúra reflektáló mémekkel. A mémek terjedésének már a Covid-19 idején is komoly szerepe volt. A mémek alapvető platformot jelentettek a kormányzati üzenetek (mint például maszkviselés, társadalmi távolságtartás) terjesztéséhez, amelyek a járvány terjedésével párhuzamosan fejlődtek. Amíg a járvány főként Kínára korlátozódott, a mémek általában a korábbi vírusok (például SAARS 2003, H1N1 sertésinfluenza 2009) média által generált tömeghisztériájára összpontosítottak, de a járvány terjedésével az említett fontos nyilvános üzenetek hordozóivá váltak. Elfogadva Shana MacDonald álláspontját a mémek társadalmi jelentőségéről, a mémek komoly veszélyt is jelentenek, ha negatív üzenetek és dezinformáció terjesztésére használják őket.⁶³

⁶³ Shana MacDonald: What Do You (Really) Meme? Pandemic Memes as Social Political Repositories. *Leisure Sciences*, 43. (2020), 1–2. 143–151.

Véleményem szerint a mémek netrográfiai elemzése kulcsfontosságú módszer a társadalmak ellenálló képességének tanulmányozásához, mivel lehetőséget nyújt a társadalom befolyásolására a megfelelő stratégia megválasztásával. Matteo La Torre és szerzőtársai tanulmánya ennek a következtetésnek a fontosságára világít rá az olasz kormány stratégiájának vizsgálatával a Covid-19 első hullámának idején.⁶⁴

A háború első heteiben a mémoldalak (például a 9gag vagy a Reddit) kizárólag az ukrán–orosz háborúval kapcsolatos mémekkel volt tele, amelyek szinte teljes egészében az ukrán narratívát közvetítették, Oroszországot elítélve. Természetesen próbálkozott Oroszország is ezeken a felületeken erősíteni a narratívát, azonban ezek alig érték el nézettséget, ami egyrészt a cenzúrából, másrészt a többi felhasználó lepontozásából következett.

Következtetések

A kibertámadások mellett, mint már említettem, számos lélektani műveletet hajtottak végre a részt vevő felek, értelemszerűen különböző célokkal. Ukrajna, mint a megtámadott fél, különlegesebb helyzetben volt, mivel könnyebben elnyerte a nemzetközi közvélemény támogatását. Ez pedig létfontosságú volt a háború kimenetele szempontjából, hiszen így az Európai Unió és a NATO tagállamai összetartottak, megghiúsítva Oroszország feltételezett várakozásait. Ez nemcsak a szankciók elfogadásában nyilvánult meg, hanem jelentős fegyvertámogatásban is, ami e sorok írásakor kiegyenlítette az Ukrajna és Oroszország közötti aszimmetrikus viszonyokat, átbillentve a védekezést az orosz félre.

Az Ukrajna által végzett sikeres lélektani műveletek hatására sok fiatal a világ különböző tájáról érezte úgy, hogy ki kell állnia az orosz agresszió ellen, ami a korábban említett „kiberönkéntesek” megjelenéséhez vezetett. Fiatalok százezrei tettek szert támadó képességekre, megtanulták, hogyan lehet következmények nélkül behatolni védett rendszerekbe, beleértve kritikus infrastruktúrákat. Ez azonban számos kockázatot rejt magában, amelyek közül az egyik legfontosabb szempont a „kiberönkéntesek” „pacifikálása” a háború befejezése után. A kiemelt kérdés az, hogyan lehet biztosítani, hogy ne kiberbűnözőkként folytassák, hanem etikusan használják fel képességeiket.⁶⁵

E sorok írásakor még nem világos, hogy mikor és milyen formában ér véget a háború. Ami biztos, hogy a korábbi világrend felborult, beláthatatlan következményekkel kell foglalkoznunk a közeljövőben. A háború elején alkalmazott

⁶⁴ Matteo La Torre et al.: Calculative Practices, Social Movements and the Rise of Collective Identity: How #istayathome Mobilised a Nation. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 35. (2021), 9. 1–27.

⁶⁵ Botond Feledy – Csaba Virág: An Assessment of Cyber Volunteer Groups in Interstate Conflicts and Their Impact on Public Policies. *Scientia et Securitas*, 3. (2022), 1. 12–18.

lélektani műveletek nem várt következményekkel jártak, amelyek többek között Finnország és Svédország NATO-aspirációjához vezettek. E két ország vélelmezhető NATO-tagsága az elmúlt évtizedek hidegháborús tabuját döntötte meg.

Amit biztosan kijelenthetünk, hogy a jövőbeli konfliktusokban a kiberháború kétségtelenül egyre nagyobb szerepet fog játszani, ami a részt vevő államok polgárait és az egész világra kihatással lesz.

Felhasznált irodalom

- Arquilla, John: Twenty Years of Cyberwar. *Journal of Military Ethics*, 12. (2013), 1. 80–87. Online: <https://doi.org/10.1080/15027570.2013.782632>
- Bányász, Péter: Spies Act as a Spy: The Edward Snowden Case. In *Manažment–teória, vjručba a prax 2014*. Liptovský Mikuláš, Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika, 2014. 194–201. Online: http://real.mtak.hu/94341/1/Spies_act_as_a_spy-_The_Edward_Snowden_c.pdf
- Doukas, Haris – Alexandros Nikas: Europe’s Energy Crisis – Climate Community Must Speak Up. *Nature*, 608. (2022), 7923. 472–472. Online: <https://doi.org/10.1038/d41586-022-02199-5>
- Feledy, Botond – Csaba Virág: An Assessment of Cyber Volunteer Groups in Interstate Conflicts and Their Impact on Public Policies. *Scientia et Securitas*, 3. (2022), 1. 12–18. Online: <https://doi.org/10.1556/112.2022.00091>
- Kovács, László: Cyber Security Policy and Strategy in the European Union and NATO. *Land Forces Academy Review*, 23. (2018), 1. 16–24. Online: <https://doi.org/10.2478/raft-2018-0002>
- Kovács László – Krasznay Csaba: Digitális Mohács. *Nemzet és Biztonság*, 3. (2010), 1. 44–56.
- Kovács László – Krasznay Csaba: Digitális Mohács 2.0: kibertámadások és kibervédelem a szakértők szerint. *Nemzet és Biztonság*, 10. (2017a), 1. 3–16.
- Kovács László – Krasznay Csaba: „Mert övök a hatalom”: Az internet politikát (is) befolyásoló hatása a 2016-os amerikai elnökválasztás során. *Nemzet és Biztonság*, 10. (2017b), 3. 3–15.
- Lanoszka, Alexander: Disinformation in International Politics. *European Journal of International Security*, 4. (2019), 2. 227–248. Online: <https://doi.org/10.1017/eis.2019.6>
- La Torre, Matteo – Patrizia Di Tullio – Paola Tamburro – Maurizio Massaro – Michele Antonio Rea: Calculative Practices, Social Movements and the Rise of Collective Identity: How #istayathome Mobilised a Nation. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 35. (2021), 9. 1–27. Online: <https://doi.org/10.1108/AAAJ-08-2020-4819>
- Lesk, Michael: The New Front Line: Estonia under Cyberassault. *IEEE Security & Privacy*, 5. (2007), 4. 76–79. Online: <https://doi.org/10.1109/MSP.2007.98>
- Lewandowsky, Stephan – Ullrich K. H. Ecker – John Cook: Beyond Misinformation: Understanding and Coping with the “Post-Truth” Era. *Journal of Applied Research in Memory and Cognition*, 6. (2017), 4. 353–369. Online: <https://doi.org/10.1016/j.jarmac.2017.07.008>
- MacDonald, Shana: What Do You (Really) Meme? Pandemic Memes as Social Political Repositories. *Leisure Sciences*, 43. (2020), 1–2. 143–151. Online: <https://doi.org/10.1080/01490400.2020.1773995>

- Mariotti, Sergio: A Warning from the Russian–Ukrainian War: Avoiding a Future That Rhymes with the Past. *Journal of Industrial and Business Economics*, 2022. július 4. Online: <https://doi.org/10.1007/s40812-022-00219-z>
- Merrill, Renae A. – Chunhua Cao – Brian A. Primack: Associations between Social Media Use, Personality Structure, and Development of Depression. *Journal of Affective Disorders Reports*, 10. (2022), 100385. Online: <https://doi.org/10.1016/j.jadr.2022.100385>
- Mestyán, Márton – Taha Yasseri – János Kertész: Early Prediction of Movie Box Office Success Based on Wikipedia Activity Big Data. *PLOS ONE*, 8. (2013), 8. Online: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0071226>
- Sleeper, Manya – Rebecca Balebako – Sauvik Das – Amber Lynn McConahy – Jason Wiese – Lorrie Faith Cranor: The Post that Wasn't: Exploring Self-Censorship on Facebook. In CSCW '13: *Proceedings of the 2013 Conference on Computer Supported Cooperative Work*. New York, NY, Association for Computing Machinery, 2013. 793–802. Online: <https://doi.org/10.1145/2441776.2441865>
- Smith, Elliot: Russia Faces 'Economic Oblivion' Despite Claims of Short-term Resilience, Economists Say. *CNBC*, 2022. augusztus 2. Online: www.cnbc.com/2022/08/02/russia-faces-economic-oblivion-despite-short-term-resilience.html
- Spohr, Dominic: Fake News and Ideological Polarization: Filter Bubbles and Selective Exposure on Social Media. *Business Information Review*, 34. (2017), 3. 150–160. Online: <https://doi.org/10.1177/0266382117722446>
- Treisman, Daniel (szerk.): *The New Autocracy: Information, Politics, and Policy in Putin's Russia*. Los Angeles, Brookings Institution Press, 2018. Online: www.brookings.edu/book/the-new-autocracy/
- Vosoughi, Soroush – Mostafa 'Neo' Mohsenvand – Deb Roy: Rumor Gauge: Predicting the Veracity of Rumors on Twitter. *ACM Transactions on Knowledge Discovery from Data*, 11. (2017), 4. 1–36. Online: <https://doi.org/10.1145/3070644>
- Wolniewicz, Claire A. – Mojisola F. Tihamiyu – Justin W. Weeks – Jon D. Elhai: Problematic Smartphone Use and Relations with Negative Affect, Fear of Missing out, and Fear of Negative and Positive Evaluation. *Psychiatry Research*, 262. (2018), 618–623. Online: <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2017.09.058>
- Yarchi, Moran: The Image War as a Significant Fighting Arena – Evidence from the Ukrainian Battle over Perceptions during the 2022 Russian Invasion. *Studies in Conflict & Terrorism*, 2022. április 26. 1–13. Online: <https://doi.org/10.1080/1057610X.2022.2066525>